INLEIDING.

Het landschap Drente, dat zoo rijk is aan hunebedden, grafkelders en allerlei gedenkteekenen der oudheid, wordt vóór de 12de eeuw in oorkonden en andere bronnen der geschiedenis slechts zelden vermeld. De Romeinen hebben op hunne tochten naar de Friezen, de Chauken en de volksstammen, die aan en over de Eems woonden, ongetwijfeld meermalen den Drentschen bodem betreden en misschien is zelfs in de bekende brug te Valte een overblijfsel bewaard gebleven van de „pontes longi", welke Lucius Domitius Ahenobarbus „vastas inter paludes" had aangelegd [1]); doch van de bevolking van Drente vindt men noch bij de Romeinsche en Grieksche schrijvers noch in opschriften gewag gemaakt. Zij behoorde zeker tot de „gentes haud perinde memoratae", die de

1) Tacitus, Annales I, 63. Gewoonlijk zoekt men deze lange bruggen in meer zuidelijke richting in eene lijn, die langs Stromberg, Beckum, Ahlen, Dulmen en Borken loopt. Ik acht het echter waarschijnlijk, dat eene verbinding tusschen de Eems en den Rijn van een punt uitging, dat gelegen was beneden de plaats, waar de Hase zich met de Eems vereenigt. Onmogelijk is het ook niet, dat zoodanige bruggen zijn aangelegd om het verkeer zoowel van de Boven- als van de Beneden-Eems met den Rijn te verzekeren.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

eer der vermelding door Tacitus en anderen niet werden waardig gekeurd [1]). Toch mogen wij wel aannemen, dat in het jaar 12 vóór Christus, toen de Friezen en waarschijnlijk ook de Bataven zonder verzet zich aan Drusus onderwierpen [2]) en de strijd tegen de Chauken en andere volken, die langs en over de Eems gevestigd waren, een aanvang nam, ook Drente in het Romeinsch gebied is ingelijfd. Dat de Drenten in den afval der Friezen in het jaar 28 na Chr. en in de hernieuwde onderwerping van dezen volksstam in het jaar 47 betrokken waren, dat zij deel hebben genomen aan den opstand onder Claudius Civilis, kunnen wij wel vermoeden, maar niet vaststellen. Hoogst waarschijnlijk is het echter, dat zij, even als hunne zuidelijke naburen, de Twenten, tot in de eerste helft der 3de eeuw en nog wel later in de Romeinsche legers hebben gediend en bij de „cunei" der Friezen waren ingelijfd. [3])

Ook uit het tijdvak, waarin de Franken en Saksen in de geschiedenis optreden en het rijk der Franken gevestigd werd, zijn geene berichten over Drente tot ons gekomen. Zelfs is het onzeker, of dit landschap reeds in 734, toen Karel Martel Friesland tot aan de Lauwers veroverde, dan wel eerst onder Karel den Groote, die de Friesche streken ten oosten van de Lauwers en het land der Saksen onderwierp, in het rijk der Franken is opgenomen, al schijnt de laatste onderstelling het meest aannemelijk te zijn. Tot den

1) Vgl. Tacitus, Germania C. 34.

2) Van de Friezen wordt dit bericht door Dio Cassius LIV, 32. Van de Bataven wordt het vermoed, o. a. door Mommsen, Römische Geschichte, V p. 25.

3) In een der opschriften, door mij vermeld in het register i. v. Tuenta, staat: „cives Tuihanti, cunei Frisiorum".

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

tijd van Karel den Groote heeft gewis betrekking het oudste bericht, waarin het landschap Drente genoemd wordt. Uit de levensbeschrijving van Willehad toch vernemen wij, dat deze geloofsprediker, die in 789 als bisschop van Bremen overleed, in „Thrianta" het evangelie verkondigd heeft, en wij kunnen nagaan, dat hij dit niet lang vóór 780 moet gedaan hebben. [1])

De oudste oorkonde, waarin Drente voorkomt, is bewaard gebleven in het te Leiden berustend cartularium Werthinense. Zij is van het jaar 820 en betreft goederen, welke „in villa, quae dicitur Arlo, in pago Threant" gelegen waren en door Theodgrim, die ze van zekeren Ricfridus verkregen had, aan het klooster Werden, de stichting van Liudger, wiens werkzaamheid voor de uitbreiding des Christendoms vermoedelijk ook over Drente zich zal hebben uitgestrekt, gegeven werden [2]). Deze goederen en andere in Drente komen ook voor in eenige aan den tand des tijds ontsnapte lijsten van inkomsten der abdij Werden uit de 10de

---

1) Vita Willehadi, bij Pertz Mon. Germ. SS. II p. 381. Deze levensbeschrijving wordt gewoonlijk op gezag van Adam van Bremen, ofschoon misschien ten onrechte, toegeschreven aan Willehads opvolger, den in 865 overleden aartsbisschop Anskarius. Over de bepaling van den tijd, waarin Willehad eerst in Friesland en daarna in Humsterland en Drente predikte, zie men Richthofen, Untersuchungen über Friesische Rechtsgeschichte, II bl. 373 en vlg.

2) Het stuk is afgedrukt bij Lacomblet, Urkundenbuch I n° 40. Ten onrechte houden velen, o. a. van den Bergh, Handboek der Middel-Nederlandsche Geographie, 2de ed. p. 172, dit Arlo voor het dorp Anlo. Immers onder de inkomsten van de abdij Werden komen ook later die uit „Arlon" voor en wij vinden dit „Haerlo" of „Aerle" bovendien meermalen in oorkonden, ook als geslachtsnaam. Zie Bijdragen tot de Gesch. en Oudh. van Groningen V bl. 59, 60; Driessen, Monumenta Groningana p. 206, 614, etc.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

en de 12de eeuw [1]), doch zijn in 1282 (1283) aan den bisschop van Munster overgegaan [2]).

Vrij algemeen beweert men, dat ook de abdij Corvei bezittingen in Drente gehad heeft, en ik wil dit niet tegenspreken. De lange lijst echter, welke o. a. bij den heer van den Bergh wordt aangetroffen en de namen bevat der plaatsen, waar die goederen zouden gelegen zijn [3]), heeft slechts geringe waarde, vermits zij ontleend is aan het onechte of althans vervalschte register van den abt Saracho [4]). In echte opgaven van bezittingen der abdij Corvei heb ik wel goederen gevonden, die in Westerwolde en in Friesland, maar geene, die in Drente gelegen waren [5]). Toch kennen wij eene oorkonde van het jaar 1148, waaruit blijkt, hoe „apud Anlon in praesentia Hartberti Trajectensis episcopi" was overeen gekomen, dat de pacht van zekere aan de abdij Corvei behoorende goederen in Friesland zoude moeten betaald worden te „Koiforde" [6]).

---

1) Zie Crecelius, Index bonorum et redituum monast. Werdinensis et Helmonstadensis, p. 12, 13, en vooral Lacomblet, Archiv für die Gesch. des Niederrheins, II p. 288; vgl. Idsinga, Staatsrecht I bl. 118.

2) Wilmans, Westfälisches Urkundenbuch III n° 1199 en Driessen, ll. p. 442.

3) van den Bergh, t. a. p. bl. 173.

4) Zie over de onechtheid van het door Falke achter zijn Codex traditionum Corbeiensium uitgegeven register van den abt Saracho de opstellen, vermeld bij Oesterley, Wegweiser durch die Literatur der Urkundensammlungen, I p. 312; voorts de werken van Wilmans, passim.

5) Ik raadpleegde de Traditiones Corbeienses, uitgegeven door Wigand in 1843, en de verschillende stukken, welke zijn afgedrukt bij Kindlinger, Münsterische Beitr. II, Urk. p. 107—116 en 119—143. Niet alle inkomstenlijsten, die Wilmans, Kaiserurkunden I p. 55, 56 vermeldt, kon ik echter inzien.

6) Zie Jaffé, monumenta Corbeiensia, p. 222. De bewering van

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

Sedert de onderwerping en kerstening van Drente behoorde dit landschap ongetwijfeld kerkelijk tot de diocese Utrecht en wij weten zelfs, dat bisschop Radboud, die naar men meent in 917 overleed, op eene reis „in pago Trente" door de ziekte is aangetast, welke zijn dood veroorzaakte [1]). In het wereldlijke werd het bestuurd door graven, die naar het schijnt in den regel niet alleen over Drente, maar tevens ook over andere gouwen het graaflijk gezag uitoefenden [2]). Dit gezag nu met de daaraan verbonden voordeelen werd in 1046 door koning Hendrik III aan den bisschop van Utrecht overgedragen [3]), nadat reeds in 944 het uitsluitend jachtrecht op grof wild, verbonden met het jus forestense [4]), en in 1040 aanzienlijke goederen en inkomsten in Groningen, Uffelte, Wittelte en Peelo aan de Utrechtsche kerk waren toegekend [5]). Het is

---

den heer van den Bergh, t. a. p. bl. 173, dat Coevorden voor het eerst in 1159 genoemd wordt, is dus niet juist.

1) Men zie de vita sancti Radbodi, aangehaald door Moll, Kerkgeschiedenis I bl. 269.

2) Wij kennen slechts vier graven van Drente, nl. Everhard, die in 944, Balderik, die in 1006, Temmo, die in 1025, en hertog Goselinus, die nog in of kort voor 1046 graaf van Drente was (Heda p. 84, 101, 114 en 125). Zij waren allen, met uitzondering van Temmo, van wien dit ten minste niet blijkt, ook over andere graafschappen gesteld.

3) Heda p. 124. Reeds in 1024 ontving bisschop Adelbold den „comitatus de Thrente" (Heda p. 112); doch die gift schijnt geen gevolg te hebben gehad. De gift van 1046 werd bevestigd door Hendrik IV ten behoeve van bisschop Willem I (Matthaeus ad Anonymum p. 61) en in 1159 door den Paus (v. d. Bergh, Oorkondenboek I n° 139).

4) Heda p. 84. Deze gift werd bevestigd in 1006 en 1025 (Heda p. 101 en 113) en nog later door Hendrik IV ten behoeve van bisschop Willem I (Matthaeus ad Anonymum, p. 60).

5) Heda p. 120, 121. De gift van „Lintherunge, Even" van het-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

bekend, dat de Utrechtsche bisschoppen, althans gedurende eenigen tijd, het graaflijk gezag zelf hebben uitgeoefend of door hunne dienstmannen hebben laten uitoefenen, doch dat een groot deel der bezittingen te Groningen aan het kapittel van den Dom [1]), de goederen te Uffelte, Wittelte en Peelo aan het kapittel van St. Pieter [2]) en de voordeelen van het jachtrecht en het jus forestense aan het kapittel van St. Marie gekomen zijn [3]), terwijl ook de kapittels van St. Salvator en St. Jan inkomsten uit Drente getrokken hebben [4]).

---

zelfde jaar (Heda t. a. p.) heeft men ook wel eens tot Drente willen laten betrekking hebben. Bedrieg ik mij niet, dan zijn echter bedoeld Leermens en Enum in de Groningsche gemeente 't Zand, welke plaatsen ook in een oud register van Werden voorkomen onder de namen van „Lethermengi" en „Enun." Ik kan dit echter hier niet nader aantoonen. Wel teeken ik nog aan, dat in een oorkonde van bisschop Bernulf († 1054) reeds tienden „infra Thrente" vermeld worden (Heda p. 128).

1) Trouwens de gift der goederen te Groningen werd juist gedaan ten behoeve van de broeders, die in de St. Maartenskerk God dienden. Zie verder o. a. het stuk in de Bijdragen tot de gesch. en oudh. van Groningen, V p. 59.

2) Men zie het „registrum de bonis prepositure ecclesie sancti Petri Trajectensis in Drenthia jacentibus", medegedeeld door Mr. S. Muller in de Verslagen en mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht, II bl. 49 en vlg.

3) Men zie het stuk, dat is afgedrukt in de Nomina geographica Neerlandica II p. 152.

4) Wat het kapittel van St. Salvator betreft, raadplege men den brief van 1179, waarin de Paus dat kapittel bevestigt in het bezit o. a. van „bona in Gruninghen, bona in Drinta" (v. d. Bergh, Oorkondenboek I n° 159). Ten aanzien van het kapittel van St. Jan vergelijke men het charter van 1200, waarin deken en convent van St. Jan verklaren al hunne inkomsten in Groningen en

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Het voorafgaand overzicht van de oudste geschiedenis van het landschap Drente, waartoe oudtijds ook Groningen en het Gorecht behoorden [1]), heb ik gegeven niet alleen, omdat het eenige bijzonderheden bevat, waarin de beoefenaars der Drentsche geschiedenis misschien belang stellen, maar ook en vooral om te doen zien, hoe weinig van die geschiedenis eigenlijk bekend is. Tegen het midden der 12de eeuw komt hierin verandering. Naast de verspreide berichten over Drente, voorkomende in stukken, die tot andere provinciën betrekking hebben, onder welke stukken vooral een charter van 1139, opgenomen in het cartularium van de kapittel-kerk te Steenwijk, de aandacht verdient [2]), treden de geregeld op elkander volgende oorkonden, die in den blaffer van de abdij Ruinen-Dikningen zijn bewaard gebleven [3]). Doch ook deze blaffer, al noemt Driessen hem terecht een onwaardeerbaar stuk der oudheid [4]), geeft slechts weinig licht over de staatkundige gebeurtenissen. In dit opzicht nu vinden wij hoogst belangrijke mededeelingen in het geschrift, dat hierachter door mij in eene nieuwe

---

Drente overgedragen te hebben aan de abdij Ruinen (Driessen, t. a. p. bl. 9, 10).

1) Volledigheidshalve merk ik daarom op, dat de „ecclesia Groninga" voorkomt onder de goederen, die volgens eene oorkonde van bisschop Ansfried van 1006 (Sloet, Oorkondenboek nr 132), geschonken werden aan het klooster op den Hoogen Horst, de latere abdij van St. Paulus.

2) Vgl. Magnin, Besturen I bl. 128 en II, 1° bl. 134.

3) Gedeeltelijk komen de daarin opgenomen oorkonden ook voor in eene collectie, welke berust in het Prov. archief te Groningen. Vele stukken uit het cartularium van Dikningen zijn uitgegeven door Driessen en door Magnin; doch er komen ook oorkonden in voor van 1217, 1241, 1251, 1258, enz., die nog niet zijn gedrukt.

4) Driessen l.l. p. 2.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

uitgave aan hen, die belangstellen in de geschiedenis van Drente, wordt aangeboden.

Dit geschrift bevat een overzicht van de voornaamste gebeurtenissen, welke onder bisschop Herbert van Utrecht (1139—1150) en zijne opvolgers tot in September van het jaar 1232 hebben plaats gegrepen. In de eerste 22 hoofdstukken geeft het slechts eene schets van de gewichtigste feiten en bepaalt het zich niet tot de geschiedenis van Drente, Groningen en Coevorden. In die hoofdstukken toch handelt het tevens over de verkiezing van de bisschoppen van Utrecht, over den duur hunner regeering en den aard hunner werkzaamheid, over hunne verhouding tot de graven van Gelre en van Holland, tot Bentheim en Overijsel, enz. Drente, Coevorden en Groningen treden daarentegen, met uitsluiting van al het andere, op den voorgrond in de laatste, meer omvangrijke hoofdstukken, die het einde der regeering van bisschop Otto II en het grootste gedeelte van het bestuur van bisschop Wilbrand omvatten. Alleen een korte terugblik op den tijd, waarin Otto II bisschop was, en eene beschrijving van de verkiezing en de overkomst van diens opvolger hebben daartusschen nog een plaats gevonden. Het middelpunt van het geheele verhaal is de krijgsmansdood van bisschop Otto II, eene gebeurtenis, welke in en buiten Nederland met ontzetting werd vernomen en in hoofdstuk 25 met krachtige kleuren geschilderd is. Al wat daaraan in ons geschrift voorafgaat, is als eene inleiding te beschouwen, terwijl het na de beschrijving van den ongelukkigen strijd bij Ane nog breedvoerig de vergeefsche pogingen vermeldt, die Otto's opvolger aanwendde om Drente en de heeren van Coevorden tot gehoorzaamheid terug te brengen.

Ongetwijfeld is het geschrift opgesteld nog gedu-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

rende het leven van bisschop Wilbrand, van wiens dood — op 27 Juli 1233 — het geene melding maakt. De gevechten, die in September 1232 tusschen de Drenten en de bisschoppelijke partij bij Coevorden, Bakkeveen en Nutspete geleverd werden, zijn echter in het slot van het verhaal nog uitvoerig beschreven. Uit dit laatste volgt reeds, dat in den aanhef van het geschrift ten onrechte het jaar 1231 genoemd is als het jaar, waarin het zoude zijn samengesteld. In de daar gedane mededeeling schuilt bovendien nog een tweede fout. De bepaling van den dag, waarop de samenkomst te Groningen zoude hebben plaats gehad, nl. „tercio kalend. Novembris in vigilia omnium sanctorum", kan niet juist zijn, daar Allerheiligendag op 1 November valt en er dus „pridie kalend. Novembris in vigilia omnium sanctorum" moet gelezen worden. De beide fouten zijn gemakkelijk te verklaren, indien men aanneemt, dat in het oorspronkelijk handschrift zoowel jaar als dag door cijfers waren aangewezen, zoodat er stond „Anno domini MCCXXXII, II (d. i. pridie) kalend. Novembris", wat in een afschrift door eene kleine, verklaarbare vergissing in „Anno domini MCCXXXI, III kalend. Novembris" kan veranderd zijn.

Wij mogen dus wel vaststellen, dat de bijeenkomst, waarin aan bisschop Wilbrand een verhaal van vroegere gebeurtenissen werd voorgelegd, op 31 October 1232 te Groningen gehouden is. Ik betwijfel evenwel, dat bij die gelegenheid het nog al uitvoerig opstel, dat wij bezitten, zal zijn voorgelezen. Het behandelt toch eenerzijds verscheidene onderwerpen, die met den strijd van Drente en de heeren van Coevorden tegen de Utrechtsche bisschoppen niet in verband staan, en aan den anderen kant zijn er vele zaken in medegedeeld, die bisschop Wilbrand persoonlijk be-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

treffen en hem beter dan aan de mannen, die hem inlichtingen gaven, moesten bekend zijn. Ik acht het daarom waarschijnlijk, dat op den bedoelden dag aan den bisschop alleen is verhaald, wat hem minder goed bekend was en tot Drente, Coevorden en Groningen betrekking had. Al het andere zal vermoedelijk later, ofschoon nog vóór het overlijden van Wilbrand, aan het verhaal zijn toegevoegd. Dit vermoeden vindt ook steun in de laatste woorden van hoofdstuk 39, volgens welke de verhaler zich ten doel stelt, niet om aan bisschop Wilbrand, maar om aan de weetgierige nakomelingschap de geheele waarheid bekend te maken.

Ook in een ander opzicht komt de voorstelling, die men in het eerste hoofdstuk aantreft, niet geheel overeen met uitdrukkingen, die later in het geschrift gebezigd zijn. Verscheidene personen, waarvan sommigen geestelijken, anderen leeken waren, zouden volgens het eerste hoofdstuk aan bisschop Wilbrand het verhaal van vroegere gebeurtenissen gedaan hebben. Talrijke plaatsen van ons geschrift bewijzen echter, dat slechts één persoon de opsteller kan geweest zijn. Daarover kan wel geen twijfel bestaan, indien men let op uitdrukkingen als „scribere non presumo" (C. 3), „nescio quibus mediantibus" (C. 8), „pretermitto" (C. 13), „mihi cogitanti" (C. 25), „me transfero" (C. 27), „sicut supra dixi" (C. 33), „nescio, qua temeritate inducti", „nescio nec dicere volo" (C. 39), „commendare laboro" (C. 40), enz. Dat somtijds de meervoudsvorm gebruikt is, hetzij als pluralis majestatis, hetzij om de partij van den schrijver aan te wijzen, kan hiertegen niets afdoen.

De samensteller van het verhaal was blijkbaar een geestelijke, die niet alleen den Bijbel kende, maar ook in staat was om plaatsen uit Ovidius, Lucanus en

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Avianus te pas te brengen [1]). Dat hij een Fries zoude geweest zijn, zooals Matthaeus in zijne Dedicatio zonder aarzeling aanneemt, durf ik niet beweren. Hij overlaadt zeer zeker de Friezen met loftuitingen, doch waarlijk niet zonder reden. De kruistochtprediking van den Utrechtschen bisschop bleef bij de Friezen niet zonder uitwerking. Als ware kruisvaarders [2]) trokken zij te velde tegen de Drenten en hunne bondgenooten, evenals zoovelen dit een paar jaren later deden tegen de ongelukkige Stedingers [3]). Het schijnt niet meer dan natuurlijk, dat een geestelijke van het Utrechtsch bisdom deze houding der Friezen prijst, ook al behoort hij niet tot hunne landgenooten, terwijl ook het vooruitzicht op de hulp, die in de toekomst van de Friezen nog te verwachten was, er wellicht toe heeft bijgedragen om den schrijver in zijn lof niet spaarzaam te doen zijn [4]).

Toch is het niet onmogelijk, dat de opsteller in het noorden van de Utrechtsche diocese te huis behoorde. Daarvoor schijnt te pleiten, dat hij voor de streken ten oosten van de Noda en van den IJsel de uitdrukkingen „citra Nodam", „citra Yslam" bezigt. Groot gewicht mag echter aan die terminologie niet worden toegekend. Ook al neemt men niet aan, dat het woordje „citra" bij onzen schrijver, zooals meermalen in het

---

1) Zie het register i. v. „Ludit", „Quis furor" en „Turbabat.".

2) Men lette o. a. op de uitdrukkingen „iter injungere" en „veri peregrini" in C. 34.

3) Deze werden trouwens met de Drenten en de bewoners van Fivelgo op één lijn gesteld. „Stathingos, Threntones et Fivelgones pares esse propter inobedientiam dicere non timuerunt, sc. predicatores", bericht Emo (ed. Hist. Gen. p. 127), wiens mededeelingen over den kruistocht tegen de Stedingers zeer belangrijk zijn.

4) Vgl. over het gebruik der uitdrukking „nostri Frisones" het register i. v. Fresia.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Latijn der Middeleeuwen, de beteekenis van „ultra" heeft [1]), dan nog is het gebruik van dit woord te verklaren, al ware de schrijver uit Utrecht of Holland afkomstig, daar het verhaal immers gedaan is of geacht wordt gedaan te zijn in Groningen.

Bij den aanval, die op St. Lambertsdag van het jaar 1232 onder de persoonlijke leiding van bisschop Wilbrand tegen Coevorden gericht werd [2]), was de schrijver vermoedelijk tegenwoordig. Zeker was hij goed ingelicht omtrent de gebeurtenissen van de allerlaatste jaren. Ook in zijne mededeelingen over vroegere voorvallen verdient hij over het algemeen, wat de hoofdtrekken aangaat, vertrouwen. Doch van de bijzonderheden geeft hij, naar ik meen, niet altijd eene juiste voorstelling. Ik moet mij veroorloven dit met een paar voorbeelden aan te toonen.

Reeds Weiland [3]) wees er op, dat onze schrijver in C. 16 zich vergist heeft door te beweren, dat Ada van Holland in 1204 door haar oom Willem is gevangen genomen en naar Texel gezonden. Uit de Annales Egm. en het Chron. Egm. blijkt, dat zij reeds in 1203 in de handen harer tegenstanders geraakte. Opvallender nog is eene onjuistheid, welke in C. 14 voorkomt. Daar deelt de schrijver mede, hoe graaf Dirk VII van Holland en graaf Otto I van Gelre

---

1) Vgl. Weiland in de voorrede voor zijne uitgave, p. 400.

2) Zie C. 39. Het verdient opmerking, dat bisschop Wilbrand naar aanleiding van de gedeeltelijke overwinning, bij die gelegenheid behaald, aan de St. Lamberts-kapel te Deventer een tiende te Wesepe gaf. De oorkonde, daarover opgemaakt, is uitgegeven door Lindeborn, Hist. episc. Dav. p. 88 (vgl. ook Oudheden van Deventer, I bl. 163). In die uitgave wordt deze oorkonde tot het jaar 1230 gebracht; het jaartal zal echter wel moeten zijn 1233.

3) t. a. p. bl. 400 en 409.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

overleden, hoe bisschop Dirk van Are Otto's zoon Gerard, die nog een kind was, in zijne bescherming nam en daarna zich mengde in de zaken van het graafschap Holland, dat was opengevallen, omdat Dirk VII geen zoon had nagelaten. Toch weten wij, dat deze inmenging van bisschop Dirk II in de zaken van Holland reeds in 1204 plaats greep, terwijl graaf Otto I van Gelre niet vóór 1207 is overleden [1]). Onjuist is ook in C. 29 de opvatting, dat de graaf van Gelre en anderen, die bij Ane waren gevangen genomen, na de overkomst van bisschop Wilbrand (20 Augustus 1228) door eene uitspraak der rijksvorsten in tegenwoordigheid van Koning Hendrik VII zijn ontslagen van de beloften, welke door hen aan Rudolf van Coevorden en zijne bondgenooten gedaan waren. Reeds op 1 October van het jaar 1227 is deze beslissing gegeven [2]).

Het zoude mij niet moeielijk vallen, naar ik meen, bij onzen schrijver nog andere onnauwkeurigheden aan te wijzen [3]). Wat ik aanvoerde zal echter wel

---

1) Hij komt nog voor in eene oorkonde van 30 April 1207 (Sloet nr. 420). Dat hij in 1207 overleden is, blijkt uit de oorkonde bij Sloet nr. 421.

2) Sloet nr. 510.

3) Men zie mijne aanteekening in het register i. v. „Clivensis" over het bericht van onzen schrijver, dat eene zuster van bisschop Boudewijn II en van graaf Floris III van Holland zoude gehuwd zijn geweest met een graaf van Kleef. Vermits echter gezaghebbende schrijvers, o. a. Kluit, hist. critica I p. 124, vertrouwende op onze kroniek, verzekeren, dat eene zuster van graaf Floris III van Holland de echtgenoote was van Graaf Dirk III van Kleef, merk ik tot bestrijding daarvan nog op, dat een zoon en eene dochter van Dirk III van Kleef getrouwd zijn met eene dochter en een zoon van Floris III van Holland, wat met het oog op de kerkelijke verbodsbepalingen, althans in de 12de eeuw, wel

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

voldoende zijn om te doen zien, dat hij, ofschoon vertrouwbaar wat de hoofdzaken betreft, voor de bijzonderheden met eenige voorzichtigheid moet geraadpleegd worden. Misschien mag men daarom ook de talrijke fouten in de cijfers en jaartallen niet uitsluitend aan de kopiisten toeschrijven. Toch zullen deze wel niet zonder schuld zijn. In mijne uitgave zijn die fouten gewoonlijk aan den voet der bladzijden of in het register aangewezen en verbeterd. Ik heb nochtans gemeend dit niet te mogen doen aan het einde der hoofdstukken 33, 34 en 37, maar op die plaatsen [1]) naar deze inleiding te moeten verwijzen, omdat de chronologie in dit gedeelte van het geschrift aanleiding geeft tot moeilijkheden, welke ik eenigszins uitvoerig moet bespreken, al ben ik niet in staat ze geheel te doen verdwijnen.

Wat onze schrijver mededeelt, kan in geen geval juist zijn. Hij verhaalt, dat Rudolf II van Coevorden op 25 Juli 1230 te Hardenberg gedood werd (C. 33), dat de oorlog daarop weder uitbrak, in welken de Friezen op 19 October 1231 bij Bakkeveen de nederlaag leden (C. 34) en dat daarna eenige Friesche abten bij Nutspete eene scheidsrechtelijke uitspraak gaven op 23 Februari 1231 (C. 37). Weiland tracht de regelmatige opvolging der gebeurtenissen te herstellen door in C. 34 het jaartal 1231 in 1230 te veranderen. Dat door dit middel de moeilijkheden slechts schijnbaar verdwijnen, moge blijken uit het volgend overzicht.

Bisschop Wilbrand, op 20 Augustus 1228 te Utrecht

---

niet gebeurd zou zijn, indien de moeder der kinderen van graaf Dirk III van Kleef eene zuster van graaf Floris III van Holland ware geweest.

1) Zie bl. 69, 74 en 79.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

gekomen (C. 28), brengt in October van dat jaar Drente tot onderwerping, zooals niet alleen onze schrijver in hoofdstuk 29, maar ook Emo bericht [1]). Binnen een jaar daarna, „infra annum", zooals onze schrijver zegt, maakt Rudolf zich weder meester van Coevorden. Dit moet dus in 1229 geschied zijn, en het staat daarom vast, dat men in C. 31 voor 1228 moet lezen 1229, wat ook bevestigd wordt door Emo, t. a. p. bl. 120, die zegt: „Sed anno domini XXIX, III Kal. Septembris Rodulfus semel ejectus usurpavit sibi Covordiam". Daarna wordt de strijd nog in het najaar van 1229 hervat, doch zonder goed gevolg (C. 32). Toen echter de daarop volgende zomer aanbrak (superveniente estate), d. i. dus de zomer van het jaar 1230, knoopte men weder onderhandelingen aan, welke voerden tot eene scheidsrechtelijke uitspraak, die „in Octavis Pasche" door eenige Friesche abten gegeven werd (C. 33). Weiland neemt aan, dat met deze tijdsbepaling de octaaf van Paschen, d. i. dus 14 April, van het jaar 1230 bedoeld is. Doch hoe kan dit mogelijk zijn, waar de zomer van het jaar 1230 reeds was voorafgegaan? Naar mijn gevoelen moet de promulgatie van de scheidsrechtelijke uitspraak „in octavis Pasche" van het volgend jaar, d. i. op 30 Maart van het jaar 1231 gesteld worden. Daarmede is ook in overeenstemming de vertraging, welke die promulgatie volgens onzen schrijver ondervonden heeft [2]). Is deze

---

1) Emo, ed. Hist. Gen. p. 118: „Eodem anno (sc. 1228) rediit a Roma Wilbrandus quondam episcopus Patherburnensis, quem elegerat ecclesia Trajectensis, et in ultionem decessoris sui cum multo exercitu per plurima loca et pridie Idus Octobris per incendia intravit et optinuit Drentoniam."

2) „Ipsum arbitrium non promulgaverunt usque in Octavis Pasche et sic jam annus fuit elapsus ab introitu arbitrii".

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

opvatting juist, dan grepen de gebeurtenissen, die verder in C. 33 vermeld zijn, plaats in Juli, niet van het jaar 1230, maar van het jaar 1231 en is Rudolf van Coevorden op 25 Juli 1231 gedood. De voorvallen, in hoofdstuk 34 behandeld, kunnen dan ook niet in het jaar 1230, zooals Weiland aanneemt, maar moeten in het jaar 1231 gebeurd zijn, wat bevestiging vindt in de kroniek van Emo, die bericht [1]), dat het verbond tusschen Drente en Fivelgo in Juli 1231 tot stand kwam en dat in September 1231 door den bisschop van Utrecht aan de Drenten de oorlog werd aangezegd. Wat de hoofdstukken 35 en 36 verhalen, moet dan in den winter van 1231 op 1232 hebben plaats gehad en de arbitrale uitspraak, waarvan hoofdstuk 37 spreekt, zal te stellen zijn op 14 Maart 1232.

Ik mag evenwel niet verzwijgen, dat tegen deze voorstelling ééne gewichtige bedenking bestaat. Indien werkelijk de scheidsrechtelijke beslissing, die in hoofdstuk 37 is medegedeeld, niet vóór 14 Maart 1232 tot stand kwam, dan kan het bericht in C. 39, dat de Drenten aan die beslissing zich niet hielden en met de bewoners van Fivelgo de stad Groningen belegerden, bij welke gelegenheid zij op 8 Maart 1232 eene nederlaag leden, niet juist zijn. Ik moet bekennen, dat ik deze bedenking niet kan oplossen, ten minste niet anders dan door te onderstellen, dat men bijv. voor de woorden „in die octava Marcii" zal moeten schrijven „in die octava Maji". Daarom wil ik mij liever onthouden van het uitspreken van eene bepaalde meening over de moeilijkheden, waartoe de chronologie in het laatste gedeelte van ons geschrift aanleiding geeft, en acht ik het voldoende te dezer plaatse op het bestaan dier moeilijkheden gewezen te hebben.

---

1) t. a. p. bl. 120 en 122.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Ofschoon de schrijver van onze kroniek somtijds bewijzen geeft van een streven naar onpartijdigheid en zelfs nu en dan zich veroorlooft de handelingen der Utrechtsche bisschoppen af te keuren, komt toch in zijn verhaal overal zijne voor de bisschoppen gunstige gezindheid te voorschijn. De heeren van Coevorden en de met hen verbonden bevolking van Drente, evenals andere tegenstanders der bisschoppen, overlaadt hij met verwijten en zelfs met scheldwoorden. Daarom verdient het aanbeveling zijne beschouwingen en opvattingen te toetsen aan de berichten van andere kronieken. Voor de geschiedenis van de tweede helft der 12de en de eerste jaren der 13de eeuw kunnen de Annales Egmondenses en het Chronicon Egmundanum in dit opzicht eenige diensten bewijzen. Ten aanzien van de gebeurtenissen onder de bisschoppen Otto II en Wilbrand zijn met de berichten van onzen schrijver te vergelijken de mededeelingen van Emo, die zelf waarschijnlijk door geboorte, evenals het klooster, waarvan hij abt was, door ligging tot het met Drente verbonden Fivelgo behoorde. Daarnaast kan men ook tot het controleeren van onzen schrijver met vrucht gebruik maken van de berichten in een der gedenkschriften van Mariëngaarde, nl. de levensbeschrijving van abt Sibrand (1230—1238). Wel lag deze abdij in het met de Utrechtsche bisschoppen bevriende Oostergo, maar de opsteller van de „vita Sibrandi" schreef tusschen de jaren 1267 en 1271 [1]) en was dus ver

---

1) Wijbrands bewijst in de Inleiding (p. XXIV) voor zijne uitgave der Gedenkschriften van Mariëngaarde, dat de vita Sibrandi moet zijn samengesteld tusschen de jaren 1267 en 1275. Men mag echter aannemen, dat deze levensbeschrijving vóór 1271 voltooid was, daar zij den jongeren Gaico, deken van Farmsum als levend vermeldt (Wybrands, t. a. p. bl. 151), terwijl uit de kroniek

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

genoeg van de gebeurtenissen verwijderd om er met eenige onpartijdigheid op terug te zien [1]). Van hem vernemen wij ook, dat de Drenten na Wilbrands dood uit vrees voor de macht van diens opvolger, bisschop Otto III, een broeder van graaf Floris IV van Holland, zonder verder verzet zich weder aan het bisschoppelijk gezag onderworpen hebben [2]). Dit gezag schijnt onder Otto III en Hendrik van Vianden, beiden krachtige bisschoppen [3]), ongeschonden gehandhaafd te zijn; maar onder bisschop Jan van Nassau kwam hierin verandering en werd het kasteel Coevorden met de jurisdictio over Drente weder aan een nakomeling van Rudolf II van Coevorden toevertrouwd, waarover ik echter in deze inleiding niet verder mag uitweiden.

Wel behoor ik nog antwoord te geven op de vraag, die misschien bij sommige lezers zal zijn opgekomen, waarom eene nieuwe uitgave van ons geschrift eigenlijk noodig is. Meer dan éénmaal toch werd het reeds in het licht gegeven. Voor het eerst onder den titel „de rebus Ultrajectinis ... auctoris incerti ... narratio historica" in 1690 door A. Matthaeus, wiens uitgaaf in 1740 op nieuw is afgedrukt en ook overgenomen werd in het werk van Fahne, die Dynasten, Freiher-

---

van Menco (ed. Hist. Gen. p. 239) blijkt, dat deze deken in 1271 reeds overleden was.

1) Men vergelijke bijv. met het bericht van onzen schrijver in C. 33 de opmerking in de vita Sibrandi, dat Rudolf van Coevorden gedood werd „episcopo sive annuente sive renitente" (Wijbrands, t. a. p. bl. 160).

2) Het vrij uitvoerig bericht vindt men bij Wijbrands, t. a. p. bl. 170 en 171.

3) Tusschen hen regeerde Gosewijn slechts korten tijd in 1249.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

ren und Grafen von Bocholtz [1]). Eenige jaren geleden, nl. in 1871, bezorgde Prof. Weiland in de Monumenta Germaniae historica, Scriptores T. XXIII p. 399—420 eene nieuwe editie, welke tot opschrift heeft „Gesta episcoporum Trajectensium." Dat de uitgave van Matthaeus nog voldoende zoude zijn, zal wel niemand beweren, die in de gelegenheid was haar met de editie van Weiland te vergelijken. Toch wordt in Nederland de uitgave van Matthaeus gewoonlijk nog gebruikt, daar de Monumenta niet tot ieders beschikking staan [2]). Reeds door deze overweging schijnt mij eene nieuwe editie te zijn gerechtvaardigd. Tot een afdruk van Weilands tekst meende ik mij evenwel niet te mogen bepalen. Die tekst toch, welke voor het laatste gedeelte van ons geschrift niets dan een afdruk is van de uitgave van Matthaeus, berust, voor zoover handschrift A. zich uitstrekt, op eene niet altijd nauwkeurige copie van dit handschrift van de hand van Bethmann. Aan mij was echter ook het gebruik vergund van een tweede handschrift, dat aan Weiland onbekend bleef en wel zeer jong is, maar toch op onderscheidene plaatsen tot verbetering van den tekst van het eerste handschrift en van Matthaeus dienen kon. Eene nieuwe uitgave was, naar mijne meening, ook wenschelijk, omdat Prof. Weiland, al te zeer vertrouwende op het gezag van Alting, in zijne aanteekeningen bij de bepaling der ligging van eenige plaatsen somtijds op een dwaalspoor is geraakt.

---

1) Dit werk, dat in 1860 verschenen is, kon ik niet inzien. Volgens Weiland is in Band II p. 10—32 de tekst van Matthaeus afgedrukt.

2) Hieruit meen ik ook te mogen verklaren de onjuiste mededeelingen op bl. 6 en 7 van de overigens verdienstelijke dissertatie van Mr. J. A. Feith, Het gericht van Selwerd, Groningen 1885.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Over de twee handschriften, die mij ten dienste stonden, mogen mij nog eenige mededeelingen geoorloofd zijn. Beide handschriften berusten in de academische bibliotheek te Leiden. Handschrift A., het door Bethmann gebruikte, is in den catalogus dier bibliotheek aangeduid als Codex n° 67 B en behoort tot het midden der 14de eeuw. Het bestaat uit 88 perkamenten bladen, waarvan de eerste 72 eene vrij lange reeks van stukken, meest oorkonden, bevatten [1]). De jongste daarvan behooren nog tot de eerste helft der 14de eeuw. Daarna volgt op fol. 72—75 eene beschrijving van zeven „bella campestria inter episcopos Trajectenses et comites Hollandie" [2]), waarbij op fol. 75 onze „narracio" zich aansluit. Het geheele handschrift is in doorloopend genummerde hoofdstukken verdeeld, zoodat de „bella campestria" in de hoofdstukken 137—143 zijn opgenomen en onze kroniek met hoofdstuk 144 een aanvang neemt. In mijne uitgave heb ik mij getrouw aan de indeeling van handschrift A. gehouden, doch natuurlijk de doorloopende cijfers niet overgenomen. Voor het laatste gedeelte van onze kroniek moest ik echter de indeeling van Matthaeus volgen, daar dit gedeelte in handschrift A. niet voorkomt. In C. 31 breekt het handschrift toch midden in een volzin af, ofschoon het laatste blad tot aan het einde beschreven is. Blijkbaar zijn dus eenige bladen van handschrift A. verloren gegaan. Of daarop behalve het slot van onze kroniek nog meer geschreven was, bijv. de stukken, die Matthaeus op

---

1) Verscheidene dezer stukken hebben betrekking tot het kapittel van de Domkerk. Voorts trof ik er o. a. in aan de stukken, welke Baron Sloet, t. a. p. n° 370 en 435, heeft laten afdrukken naar ons handschrift B.

2) Ook gedrukt in Matthaeus' uitgave van onzen schrijver.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

bl 200—203 van zijne uitgave heeft laten afdrukken, is niet meer uit te maken. Het handschrift is volgens den inhoud blijkbaar afkomstig uit het archief van de Domkerk te Utrecht. Het bevat een vrij goeden tekst en is de grondslag van het eerste gedeelte van mijne uitgave, waarin ik echter meermalen verbeteringen uit handschrift B. en de uitgave van Matthaeus heb overgenomen.

Het tweede handschrift, door mij B. genoemd, komt voor in een codex, welke behalve een handschrift van Heda nog andere stukken bevat en in den catalogus der Leidsche bibliotheek als F n° 37 is aangeduid. Onze kroniek is daarin volgens het gevoelen van deskundigen geschreven met de hand van Petrus Scriverius, aan wien de codex heeft toebehoord. Scriverius, geboren in 1576 of 1580, overleed in 1660, nadat hij reeds in 1650 geheel blind was geworden, zoodat onze kroniek in handschrift B. ongetwijfeld in de eerste helft der 17de eeuw moet geschreven zijn. Het handschrift is op vele plaatsen niet van slordigheid vrij te pleiten, doch bevat een tekst, die onafhankelijk is van handschrift A. en van de uitgave van Matthaeus en, zooals uit mijne editie moge blijken, meermalen met vrucht voor de tekstkritiek kon geraadpleegd worden.

Naast de beide handschriften behoudt de uitgave van Matthaeus nog altijd beteekenis. Toch durf ik niet met volkomen vertrouwen verzekeren, dat zijne uitgave niet berust op handschrift A of althans op een handschrift, dat zeer nauw daarmede verwant was. Matthaeus verklaart in zijne Dedicatio het door hem gebruikte handschrift te hebben verkregen uit het archief van het domkapittel, waaruit ook handschrift A. blijkt afkomstig te zijn. Wel bevatte het handschrift van Matthaeus verscheidene stukken, die thans in hand-

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

schrift A. niet voorkomen, maar deze kunnen behoord hebben tot het laatste, thans verloren gegaan gedeelte van dit handschrift. De tekst bij Matthaeus wijkt meermalen af van de lezing van handschrift A.; doch ik durf er niet voor instaan, dat deze afwijkingen niet aan gissingen, soms ook aan onnauwkeurigheid van Matthaeus zijn toe te schrijven. Toch acht ik het meer waarschijnlijk, dat Matthaeus een handschrift gehad heeft, hetwelk wij niet meer bezitten, en dat wij daarom zijne uitgave als een handschrift gebruiken kunnen. Hoe dit zijn moge, in de beide handschriften en in de editie van Matthaeus vindt men gemeenschappelijke fouten, die aantoonen, dat de twee of drie handschriften zijn gevloeid uit eene gemeenschappelijke bron, welke hoogst waarschijnlijk niet was het oorspronkelijke handschrift.

Wat mijne uitgave betreft, heb ik ten aanzien van de gevolgde methode slechts weinig in het midden te brengen, daar deze, misschien met kleine, onwillekeurige afwijkingen zich aansluit bij de regelen, welke door het Hist. Genootschap gesteld zijn. Bij de aanwijzing der varianten heb ik wegens de geringe volkomenheid van onzen tekst gemeend zeer veel te moeten opnemen, misschien meer dan bepaald noodig was [1]). Toch heb ik vrijheid gevonden mij te onthouden van de vermelding van geringe verschillen in spelling. Voor zoover ik handschrift A kon gebruiken, is bijna zonder uitzondering de spelling van dit handschrift gevolgd en, waar dit handschrift mij ontviel, heb ik toch de daarin gebruikelijke spelling zooveel mogelijk behouden en daarom „e" laten drukken,

1) Enkele malen heb ik ook een variant opgenomen uit de editie van 1740, die eigenlijk slechts een afdruk is van de uitgave van 1690.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

waar in handschrift B en bij Matthaeus „ae" staat en eveneens „c" in die gevallen, waarin handschrift A deze letter gebruikt, ofschoon in handschrift B en bij Matthaeus een „t" geschreven is.

Zonder aanmatiging meen ik te mogen verklaren, dat de tekst van mijne uitgave, vooral ten gevolge van eene nieuwe, nauwkeurige vergelijking van handschrift A en het gebruik van handschrift B, boven dien van vroegere editie's de voorkeur verdient. Toch zijn er eenige plaatsen, bepaaldelijk op bl. 4, 22, 45, 73, 87 en 90, die mij voorkomen bedorven te zijn. Van conjecturen heb ik gemeend mij te moeten onthouden en ik ben van dit beginsel slechts zelden, meestal ten opzichte van eigennamen, afgeweken. Ik wil echter wel toegeven, dat sommige gissingen nog al voor de hand liggen en dat ook naar mijne meening op bl. 3 voor „correpcionem" zal moeten gelezen worden „correctionem" (vgl. bl. 80), op bl. 38 voor „suo pleno stent consilio" „suo plene stent consilio", op bl. 60 voor „circa Yslam" „ citra Yslam", enz.

In het register heb ik getracht die inlichtingen te verschaffen, welke voor het verstaan van de kroniek nuttig konden zijn. Mochten sommigen meenen, dat aan het register eene te groote uitbreiding gegeven is, ik vertrouw, dat de beoefenaar der Drentsche geschiedenis er wel iets in zal aantreffen, dat hem tot dusverre onbekend bleef.

Bij de keuze van den titel van het geschrift heb ik noch bij Matthaeus noch bij Weiland mij aangesloten, maar mij gehouden aan het opschrift, dat in handschrift A. wordt aangetroffen en, volgens de mededeeling van Matthaeus, ook in het door hem gebruikte handschrift voorkwam.

Ik vervul ten slotte een aangenamen plicht door mijn dank te betuigen aan allen, die mij inlichtingen

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

gegeven hebben, indien ik die verlangde, en inzonderheid aan den Leidschen bibliothecaris, Dr. du Rieu, wiens welwillendheid mij het gebruik der beide handschriften heeft gemakkelijk gemaakt.

ASSEN.
Januari 1888.

MR. C. PIJNACKER HORDIJK.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf